

УДК 93 (477.51)

Архієрей з козацького роду Сильвестр Кулябка

У статті розкрито основні віхи життя та діяльності Сильвестра Кулябки – архієрея з українського козацького роду, духовне служіння якого у найвищому ієрархічному сані проходило на теренах російських єпархій XVIII ст. Підкреслено, що попри віддаленість від рідних земель, Сильвестр Кулябка активно використовували свій вплив для допомоги землякам і захисту інтересів українських обителів.

Ключові слова: козацтво, просвітництво

The article deals with the major milestones of life and work of Sylvester Kulyabka, the bishop from the Ukrainian Cossack family who held his spiritual service in the highest church dignity in the Russian dioceses of the XVIII century. It is emphasized that despite the remoteness from their native lands, Sylvester Kulyabko actively used his influence for help to his countrymen and protection of interests of the Ukrainian monasteries.

Key words: cossacks, education

Потомок славного козацького роду, архієпископ Санкт-Петербурзький і Шліссельбурзький Сильвестр Кулябка по праву належить до плеяди блискучих українських церковних діячів-просвітників, які ширили могилянську вченість не лише на рідних українських просторах, а й примножували славу Києво-Могилянської академії своїми високими здобутками на теренах Російської імперії. Посідаючи керівні становища в Російській Церкві, архієреї-українці Стефан Яворський, Сильвестр Кулябка, Платон Малиновський та інші водночас не забували свою належність до «нації малоросійської» й активно використовували свій вплив для допомоги землякам і захисту інтересів українських монастирів, де починалося їхнє духовне служіння.

Майбутній архієрей Сильвестр (в миру Семен Петрович Кулябка) народився 1704 р. у полковому м. Лубнах (тепер райцентр Полтавської обл.) в сім'ї бунчукового товариша Петра Кулябки. Українська шляхетська родина Кулябок славилася своїм походженням і впливовим становищем у Гетьманщині. Так, Григорій Кулябка був лубенським військовим писарем (1713-1714), а згодом (1715-1731) – військовим сотником. Павло Кулябка значився у 1774 р. лубенським обозним [9, с. 2-3]. Іван Кулябка – лубенський полковник (1757-1773), відомий своєю співпрацею з Києво-Печерською лаврою: на його замовлення Печерська друкарня надрукувала у 1760 р. понад 2 тисячі букварів для навчання козацької молоді. Відправляючи

надруковані книги, адміністрація Лаври між іншим висловила надію на сприяння полковника у вирішенні монастирських справ – «в учиненні скорих и безволокитних да и бесполезних резолюцій благодетельство» [19]. Недарма на Полтавщині побутувало прислів'я «Славні Лубни Кулябками, а Хорол Родзянками». Родичі з боку матері були не менш відомими – достатньо сказати, що дід Семена Кулябки по матері Данило Апостол був українським гетьманом. Родинне козацьке коріння не могло не позначитися на формуванні у Семена Кулябки патріотичних почуттів і активної життєвої позиції.

Як і багато інших юнаків із шляхетських родин, Семен Кулябка навчався в Києво-Могилянській академії, яка переживала тоді часи свого розквіту. Завершуючи 1727 р. освіту, він разом з товаришем по навчанню Тихоном Щербацьким (майбутнім митрополитом Київським, Галицьким і всієї Малої Росії) звернувся до архімандрита Києво-Межигірського монастиря Арсенія Берла з проханням прийняти його в монастир для чернечого постригу. Це дало підставу деяким дослідникам вважати Кулябку постриженцем цього монастиря. Проте насправді чернечий постриг Кулябки під іменем Сильвестра відбувся 1727 р. в Києво-Печерській лаврі, що незаперечно доводить Ф. Титов [13, с. 35] і підтверджують справи лаврського архіву.

У першій половині XVIII ст. в Києво-Печерській лаврі гуртувалося чимало вихованців Києво-Могилянської академії, які займалися в монастирі літературною,

видавничою та іншою просвітницькою діяльністю. Могилянці, котрі пройшли моральне і чеснотне загартування в Печерському монастирі, вважалися чи не найкращими кандидатурами на заміщення в Академії викладацьких посад: вихідцям з чернечого стану надавалася перевага і вони склали більшість складу академічної корпорації. Як свідчив І.Власовський, ідеалом тогочасного академічного учителя, професора був учитель не тільки освічений, а й високиморальний, який би своїм прикладом виховував молодь [6, с. 42]. В числі запрошених на викладання в Академії печерських могилянців був і Сильвестр Кулябка.

За традицією навчального закладу, всі викладачі з чернечого сану були закріплені за монастирями, в яких приймали чернецький постриг. У відомості особового складу Києво-Печерської лаври за 1735 р. зберігся запис: «Сильвестр Кулябка, учитель філософії» [21, арк. 20]. Працюючи в Академії з 1732 р., Сильвестр Кулябка до 1735 р. читав риторику, у 1735-1739 рр. – філософію і значився префектом, а у 1739-1745 рр. – богослов'я, при цьому очолював Академію і Києво-Братський монастир (1740-1745). Читаючи курси декілька років підряд, Кулябка досяг високої кваліфікації як у викладі риторики, так і вищих академічних курсів – філософії та богослов'я. Залишилися рукописні курси з цих предметів, складені Сильвестром Кулябкою в ході його педагогічної діяльності, зокрема риторичні: «Praeceptiones quaedam de eloquentia...» («Деякі настанови про набуття красномовства...»), «Libri V de arte rhetorica...» («П'ять книг про риторичне мистецтво...»), філософський: «Cursus philosophicus ingenuis sapientiae amatoribus in academia Kijovo-Mohylo-Zaborovsciana iteratim expositus nec non scholasticis commentationibus tritus anno Domini 1737 ex die Septembris 19 patre Sylvestro Kulabka protunc philosophiae professore scholarumque praefecto» («Філософський курс, повторно викладений з вченими доповненнями...») і теологічний: «Theologicae sacrae summa...» («Виклад священного богослов'я...») [7; 8, с. 303-304].

Академічні курси Сильвестра Кулябки користувалися великою популярністю і стали зразком для викладачів інших навчальних закладів, у тому числі й російських. Відомо, що ректор Троїцької лаврської семінарії (Москва) Іларіон, доповідаючи 1766 р. Синоду про методи навчання, вказав на трактат «Ю

седми таинствах Нового Завета», що був частиною богословського курсу Кулябки[4,с.5].

Ректорство Кулябки відзначилося для Академії також будівництвом двоповерхового навчального корпусу і Конгрегаційної Благовіщенської церкви. Прикметно, що очолюючи Академію, Сильвестр Кулябка активно залучав до викладання в ній могилянців з братії Києво-Печерської лаври. Їх кількість в складі академічної корпорації за часів Кулябки була найбільшою і доходила до половини: у 1740/41 н.р. – 4 з 8, у 1743/44 н.р. – 5 з 10 [2, с. 401-402].

За рівнем своєї педагогічної діяльності Сильвестр Кулябка вважався одним із видатних богословів свого часу. Цікаві та змістовні лекції професора захоплювали студентів, які називали його «златоблагословенный учитель» («aureus benedicendus magister») [14, с. 497].

Викладання у Києво-Могилянській академії Сильвестр Кулябка поєднував з активною проповідницькою діяльністю. 12 червня 1733 р. він виголосив «Слово на погребение Димитрия, благородного его милости пана войта киевского, полоцкого упривирированного», а 1734 р. – «Слово на плащеницу». Відомі також його проповіді, виголошені в Києво-Михайлівському монастирі (зокрема, 8 листопада 1738 р. – «Слово на собор Архистратига Михаила и прочих бесплотных сил») [10, с. 324 - 328]. На здібності церковного оратора звернули увагу в придворних колах. Так, за проповідь, виголошену 1742 р. («Слово в неделю Самаряныни при Высочайшем присутствии Ея Императорскаго Величества в придворной церкви мая 16 дня 1742 года») архімандрит Сильвестр заслужив «Высочайшее одобрение».

На 1742 р. Сильвестр Кулябка вже значився придворним проповідником, під час поїздок до Санкт-Петербурга у справах Академії виголошував промови на честь імператриці Єлизавети та осіб імператорського двору, вітав імператрицю і 1744 р., коли вона перебувала в Києві. За імператорським велінням казання придворних проповідників, а також кращі твори інших казnodіїв відразу оприлюднювалися через Синодальну друкарню. Як свідчить рукописний «Каталог находящимся в Московской Святейшаго Правительствующаго Синода типографской библиотеке на разных диалектах книгам и листам», у 1742 – 1769 роках українськими

проповідниками було виголошено понад 90 проповідей, з яких не менше 85 було надруковано. [5, арк. 160-165 зв.]. Зокрема, у 1744 – 1750 роках вийшло друком 7 проповідей Сильвестра Кулябки».

На становищі керівника українського вищого навчального закладу Сильвестр Кулябка дотримувався традицій своїх попередників щодо співпраці з Києво-Печерською лаврою. Так, у 1744-1745 роках він очолив групу київських лаврських вчених у складі архімандрита Йосифа Занкевича, ієромонахів Варнави Старжицького та Веніаміна Фальковського з постриженців Печерського монастиря, які працювали над укладанням «Книжицы о собственных всякого чина должностях». Необхідність тісних контактів між Лаврою і Академією підсилювалася тим, що у процесі підготовки до друку книги Печерської друкарні згідно з указами російської світської і церковної влади мали пройти відповідне рецензування. Так, щоб отримати дозвіл на видання збірника творів Іоанна Златоустого, Печерський архімандрит Зосима Валькевич представив його Синоду. Проте синодальні цензори виявили деякі «неисправности» і направили рукопис на виправлення Київському митрополиту Арсенію Могилянському. Відповідно, митрополит 4 липня 1762 р. звелів ректору Академії Сильвестру Кулябці зібрати з середовища викладачів групу добре обізнаних з грецькою мовою вчених. До її складу увійшли викладач риторики ієромонах Віктор, синтаксими – Никодим і аналогії – чернець Касіян, яким було доручено невідкладно приступити до справи: «онья проповеди, взяв оных оригиналы откуда надлежит, прилежно пересматривать и все как в речах, так и в тексте имеющихся неисправности справлять» [11; 3, С.401-402].

10 листопада 1745 р. Сильвестр Кулябка прийняв висвяту на єпископа Костромського і Галицького. Прибувши в єпархію, він насамперед зайнявся влаштуванням навчальних закладів. В червні 1746 р. архієрей віддав розпорядження збирати учнів для навчання, а також продукти на їх утримання з приходських церков і монастирів. В кінці 1747 р. відкрилася заснована ним з великими труднощами школа. Спочатку кількість учнів у ній була невелика, їх збирали майже насильно – батьки відпускали дітей в школу, як на каторгу. На 1750 р. єпископу Сильвестру вдалося зібрати достатній склад учнів для реорганізації

закладу в семінарію, яка і була влаштована в Костромському Іпатіївському монастирі під наглядом самого архієрея. Проте з переведенням Кулябки до Санкт-Петербурга навчання в семінарії на якийсь час припинилося, а учні розійшлися по домівках [1, с. 559 – 560].

Упродовж 1750-1761 років Сильвестр Кулябка обіймав Петербурзьку архієрейську кафедру і був одним з найвпливовіших членів Синоду. Білоруський ієромонах Феофіл Леонтович, якому не вдалося вирішити своїх справ у Синоді, звинувачуючи у цьому Кулябку, називав його «грозным. страшным и всемогущим в св. синоде членом», «самогрознейшим и всесильнейшим», а рішення Синоду вважав цілковитим результатом його дій, вважаючи, що той «по мечтательному своему между прочими св. синода членами преимуществу, одних мнимым своим вежеством уловляя, других же непреодоленным упрямством преодолевая, всегда то делает, что ему угодно» [15, с. 487].

Одним із провідних напрямків діяльності Сильвестра Кулябки, як і в Костромі, був розвиток просвітництва. Преосвященний оголосив новий набір учнів в Олександрівську семінарію і відновив існуючий раніше клас богослов'я. З метою поповнення учительських кадрів архієрей викликав з Чернігівської семінарії ієромонахів – Гаврила Огінського та Ісайю Германовського, які почали викладали риторику і філософію [4, с. 81].

Перебуваючи далеко від рідних земель, архієрей підтримував тісні зв'язки з Києвом і турбувався про свою рідну обитель – Києво-Печерську лавру: надсилав їй кошти, а 1759 р. відправив у подарунок цінну панагію [20]. В лютому 1757 р. він анонімно попереджав адміністрацію Лаври про спроби деяких церковних діячів скористатися вимушеною потребою Печерської друкарні у скороченні видавництва іноземними мовами для заведення власних друкарень: «Понеже некто с хитрим и коварним умислом понушается старательство прилагать о новой типографии латинского и греческого языков, представляя неправильно то, что якобы Лавры наша типография на тех иностранных языках печатать книг не в состоянии. Того ради превелебности вашей скоро за получением сего [письма – С.К.] по своему усмотрению какою-ни есть книгу, одну на греческом, другую на латинском диалектах приказать напечатать... и по выпечатании нам

при реестре своем доношением представить... которим доношением желается нами злоковарный недоброхотов наших умисел прекратить, а типографію нашу непоколебому зделать: вашей же Превелебности сіе наше намереніе в общую ползу имеющее произойти в секрете содержать предлагаем» [18, арк.3]. Як відомо, побоювання автора листа не були безпідставними – пізніше Лаврі довелося відстоювати права друкарні від посягань Київського митрополита Арсенія Могилянського.

Адміністрація Києво-Печерської лаври високо цінила турботу діячів з печерської братії про рідну обитель і в знак вдячності неодноразово відправляла їм книжкові подарунки – новонадруковані видання Печерської друкарні. Так, у 1749-1750 рр. діяльний лаврський уповноважений Софроній Тернавіот вручав книги печерського друку багатьом лаврським постриженцям і в тому числі єпископу Костромському і Галицькому Сильвестру Кулябці [16, арк.67зв., 73-74 зв.; 17, арк.1-9].

Помер Сильвестр Кулябка 17 квітня 1761 р. в сані архієпископа у Санкт-Петербурзі, хоча жигтя своє прагнув завершити на Україні – в Києво-Печерській лаврі, як десятки інших її постриженців-архієреїв. Відомо, що Печерський архімандрит Тимофій Щербацький свого часу свідчив, що «...показані архієреи [йшлося про архієпископів Московського і Калузького Платона Малиновського і Сильвестра Кулябку, тоді ще єпископа Костромського і Галицького – С.К.] за слабостію здравія свого намерены оставить свои епархії и проситсья в киевопечерскую лавру на обещаніе» [12, с. 18].

У творчому спадку Сильвестра Кулябки залишилися 15 друкованих і чимало рукописних проповідей, а також його рукописні академічні курси. Згідно з бажанням архієрея його особисту бібліотеку передали Олександро-Невській духовній семінарії, яка перебувала під особистою опікою преосвященного.

Невтомна діяльність і духовна спадщина визначного церковного і культурно-освітнього діяча служила прикладом для багатьох тогочасних українських ієрархів, покликаних волею Синоду нести служіння на чужих для них теренах Російської імперії.

1. 150-летие Костромской духовной семинарии (1747 – 1897) гг.). II. Семинария в прошлом и начале нынешнего столетий (до 1814 г.). Очерк, составленный к 150-летию и читанный 1897 г. // Костромские епархиальные ведомости. – 1897. – №20. – С.554 – 577.
2. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отделение II (1721-1795 гг.). – Т.1 (1721 – 1750 гг.). – ч.1.–К., 1904. – 464с.
3. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отделение II (1721-1795 гг.). – Т.II (1751 – 1762 гг.)– К., 1905. – 534 с.
4. Архангельський М. Член Святейшого Правительствующаго Синода, преосвященный Сильвестр Кулябка, архиепископ Санкт-Петербургский / Михаил Архангельский // Странник. – 1875. – Т.1. – С. 3-36.
5. Відділ рукописів Російської національної бібліотеки (ВР РНБ). – Ф. 2, № 585, арк. 160-165зв.
6. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т. / Іван Власовський. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – Т.3. – 392 с.
7. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). – Ф. 306, №124, 125, 127.
8. Києво-Могилянська академія в іменах XVII – XVIII ст.: Енциклопедичне видання. – К., 2001. – 736 с.
9. Лазаревский А. Люди старой Малороссии / Александр Лазаревский // Киевская старина. – 1886. – Январь. – С. 1-16.
10. Петров Н.И. Описание церковно-археологического музея при Киевской Академии. – Вып.2. – М., 1879. – 684 с.
11. Російський державний історичний архів (РДІА). - Ф.796, оп.48, спр. 400, арк. 1-20
12. Терновский Ф.А. Очерки из истории Киевской епархии в XVIII столетии на основании документов синодального архива / Ф.А. Терновский. – К., 1879. – 53с.
13. Титов Ф.И. Воспитанники Академии на службе в Киево-Печерской лавре / Ф.И. Титов. – К., 1913. – 184 с.
14. Титов Ф. И. Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615 – 1915 гг.) / Ф.И. Титов. – К.: Злагода, 2003.
15. Харлампович К. В. Малороссийское церковное влияние на великорусскую церковную жизнь / К.В. Харлампович. – Т.1. – Казань, 1914. – 878 с.
16. Центральний державний історичний архів України м. Києві (ЦДІАК України). – Ф.128, оп. 1 друк., спр. 7.
17. ЦДІАК України. – Ф.128, оп. 1 друк., спр. 28.
18. ЦДІАК України. – Ф. 128, оп. 1 друк., спр. 42.
19. ЦДІАК України. – Ф.128, оп.1 друк., спр. 51.
20. ЦДІАК України. – Ф.128, оп. 1 заг., спр. 176.
21. ЦДІАК України. – Ф. 128, оп.1 черн , спр.2.